

УДК 343.13

Г.О. Ганова

**ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ У
ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ВЧИНЕНІ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН**

У статті розглянуто особливості підготовки прокурора до підтримання державного обвинувачення в кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері земельних правовідносин. Висловлено рекомендації щодо підготовки прокурора до допиту обвинувачених і свідків, подання суду документів як джерел доказів, призначення та проведення судових експертиз.

Ключові слова: кримінальне провадження, прокурор, підтримання державного обвинувачення, кримінальні правопорушення, земельні правовідносини, допит, судова експертиза, відшкодування шкоди, спеціальні знання.

Постановка проблеми. Сфера земельних правовідносин завжди вважалась однією з найбільш корумпованих у нашій державі. Щодня службовими особами органів державної влади й місцевого самоврядування вирішуються питання, пов'язані з укладенням угод щодо земельних ділянок, набуттям на них права власності чи користування, будівництвом різних об'єктів, оформленням через це необхідних документів і оплатою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки земельні ділянки є найважливішим об'єктом нерухомості, виконання вищезазначених повноважень, на жаль, часто супроводжується вчиненням протиправних діянь. У зв'язку з цим актуальним є дослідження особливостей процесуальної діяльності прокурора у провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері земельних правовідносин, зокрема, підтримання ним державного обвинувачення. У науці вивчалася переважно методика досудового розслідування таких кримінальних правопорушень. Окремі її елементи розглядалися в наукових працях С. Андрусенка, О. Дрозда, Я. Дякіна, А. Калужинського, А. Настенка, І. Тальянчука, О. Татарова та інших. Однак, до теперішнього часу вчені не приділяли увагу діяльності прокурора.

Формування цілей. Метою статті є формулювання окремих рекомендацій щодо ефективної реалізації прокурором, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і готується до судового процесу, своїх повноважень у провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері земельних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. У законі державне обвинувачення визначено як процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 3 КПК України). Таким чином, основну увагу прокурор, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і готується переконати суд у правильності своєї позиції, повинен приділяти збиранню, перевірці та

оцінці доказів обвинувачення. Під час підготовки до підтримання державного обвинувачення прокурор передусім має визначитись, наскільки повно проведено досудове розслідування й чи зібрано під його процесуальним керівництвом достатньо доказів для того, щоб встановити в судовому розгляді обставини, передбачені ст. 91 КПК України.

Специфіка підтримання державного обвинувачення у такій категорії кримінальних проваджень обумовлена, перш за все, особливостями джерел доказів, предмета посягання та складним механізмом вчинення цих кримінальних правопорушень. Завжди під час досудового розслідування і в судовому розгляді в прокурора виникає потреба у використанні спеціальних знань із сфери земельних правовідносин, зокрема, порядку оформлення угод щодо земельних ділянок та набуття права власності й користування землею. Починаючи з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, прокурор повинен враховувати, що без допомоги спеціалістів йому буде складно ефективно здійснювати процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і в подальшому довести суду обставини вчинення кримінального правопорушення, викладені в обвинувальному акті.

Статистика свідчить, що найбільша питома вага осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних правовідносин, має місце у Київській області, що пов'язано, перш за все, із наявністю значного попиту на землю та високою вартістю земельних ділянок у зазначеному регіоні [4].

Вивчення судової практики дозволило виділити три найбільш поширені кримінальні правопорушення в означеній сфері, за фактами вчинення яких судовий розгляд найчастіше закінчується ухваленням обвинувального вироку: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовими особами за ухвалення певних рішень щодо земельних ділянок; незаконне заволодіння землями державної чи комунальної власності; службове підроблення документів для подальшого отримання земельної ділянки у власність.

Особливості підтримання державного обвинувачення в кримінальних провадженнях зазначеної категорії полягають також у тому, що в судовому засіданні прокурор, зазвичай, бере участь у допиті свідків, а в низці випадків і обвинувачених, з питань, що стали їм відомі у зв'язку з виконанням ними своїх професійних функцій. Такими особами є працівники органів державної влади та місцевого самоврядування, до повноважень яких входить відведення земельних ділянок і контроль за землекористуванням, голови місцевих держадміністрацій і рад, землевпорядники, спеціалісти Державної екологічної інспекції України, Державної служби геології та надр України, Державної архітектурно-будівельної інспе-

кції України, управління агропромислового розвитку місцевих державних адміністрацій тощо. Готуючись до допиту таких осіб, прокурор повинен детально розібратись у спеціальній термінології, технічній сутності питань, що є предметом допиту, відповідних нормах земельного, лісового, будівельного, екологічного та іншого законодавств. З приводу цього відповідно до ст. 71 КПК України прокурор може звернутися за допомогою до спеціаліста для одержання консультацій із питань, що потребують відповідних спеціальних знань. Необхідно зауважити, що як спеціаліста недоцільно запрошувати фахівця, який працює в тій же самій установі чи організації, що й підозрюваний (обвинувачений), оскільки це може вплинути на його неупередженість.

Під час судового розгляду таких кримінальних проваджень прокурор подає як джерело доказів значну кількість документів і бере участь в їх дослідженні. Зазвичай, до кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, вчинені в означеній сфері, приєднуються:

- документи, що посвідчують право володіння чи користування земельною ділянкою та визначають її межі на місцевості (наприклад, державний акт на право власності на землю або право постійного користування землею; рішення державної адміністрації або місцевої ради про відвід земельної ділянки, договір оренди з планом або схемою ділянки, кадастровим планом, актом визначення меж, викопіюванням із топографічної карти відповідної місцевості тощо);

- витяг із Державного земельного кадастру, наданий Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру щодо категорії земель, де розташована певна ділянка;

- акт перевірки додержання вимог земельного законодавства фахівцями Державної екологічної інспекції України;

- документи щодо розрахунків розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Тому готуючись до підтримання державного обвинувачення, прокурор повинен досконально вивчити зміст і призначення документів та визначитись, які обставини вчинення кримінального правопорушення він допоможе суду встановити за їх допомогою.

Остання наведена категорія документів заслуговує на особливу увагу. Судова практика свідчить, що інколи суди вказують на недостовірне визначення органами досудового розслідування розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Зазначене, зокрема, має місце в кримінальних провадженнях за фактами незаконного відчуження землі, що є державною чи комунальною власністю, коли складовою частиною цього розміру є вартість земельної ділянки. У таких випадках слідчі та прокурори обмежувалися приєднанням до кримінальних проваджень довідок

місцевих органів виконавчої влади про вартість земельної ділянки (предмета кримінального правопорушення). Суди посилалися на необхідність встановлення її вартості експертною грошовою оцінкою. Оскільки розмір спричиненої шкоди впливає на правильність кваліфікації дій винних осіб, на нашу думку, для його визначення, залежно від обставин вчиненого кримінального правопорушення, слідчим доцільно призначити земельно-технічну експертизу. Серед її основних завдань є визначення відповідності вимогам земельного законодавства та іншим нормативним документам із питань землеустрою та землекористування розробленої технічної документації на земельні ділянки та її затвердження, а також оцінка земельних ділянок [3].

Крім того, вивчення кримінальних проваджень свідчить, що інколи слідчі допускають помилки при призначенні експертиз і ставлять на вирішення експертів питання, що не відносяться до їх компетенції. Зокрема, для того, щоб визначити вартість споруд, розташованих на незаконно відчужених земельних ділянках, відповідні питання ставляться на вирішення земельно-технічної експертизи. Встановлення вартості нерухомого майна відноситься до завдань будівельно-технічної експертизи, яка, окрім того, встановлює і вартість виконаних будівельних робіт [3].

Отже, наявність у матеріалах кримінального провадження висновків експертиз дозволить прокуророві усунути в суді будь-які сумніви в правильності пред'явленого обвинувачення.

У значній кількості таких кримінальних проваджень під час досудового розслідування, зазвичай, виникає питання про необхідність повернення до державної чи комунальної власності землі, незаконно відчуженої в приватну власність. Незважаючи на те, що прокурор має повноваження заявити цивільний позов в інтересах держави, у кримінальному провадженні можливо пред'явлення такого позову тільки про відшкодування майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (ч. 3 ст. 128 КПК України). Отже, якщо, наприклад, після незаконного заволодіння землею унаслідок неналежного використання її було забруднено, прокурор має право пред'явити в інтересах держави цивільний позов у кримінальному провадженні за цим фактом про відшкодування майнової шкоди. Однак, позов про визнання недійсним акта на право приватної власності на земельну ділянку можливо пред'явити тільки в порядку адміністративного судочинства [2]. Із змісту статті 128 КПК України вбачається, що в кримінальному провадженні не пред'являються позови, які хоча й пов'язані з фактом вчинення кримінального правопорушення, але не ставлять вимоги про відшкодування майнової або моральної шкоди. У зв'язку з цим для поновлення інтересів держави, порушених протиправним діянням, слідчому й прокуророві – процесуальному керівнику досудовим розслідуванням необхідно

взаємодіяти зі структурним підрозділом прокуратури, який відповідає за представництво інтересів громадян і держави в суді.

Прикладом такої взаємодії може слугувати кримінальне провадження за обвинуваченням М., засудженого вироком одного з районних судів Дніпропетровської області за ч. 3 ст. 368 КК України. Згідно з вироком М., працюючи директором філії спецбудівельного управління Міністерства оборони України, уклав від його імені низку договорів із комерційними структурами про спільну забудову військових містечок, а потім – договори про компенсацію паю Міністерства оборони України за рахунок передачі цим структурам військових містечок. Унаслідок цього двадцять сім військових містечок і земельних ділянок, на яких вони розташовані, загальною площею 900 гектарів, на загальну суму понад 101 млн. грн., вибули із власності держави. Органи досудового розслідування провели значну роботу для встановлення механізму виведення земельних ділянок із власності держави. З'ясувалося, що БПІ могло зареєструвати право власності на земельну ділянку за комерційною структурою тільки на підставі рішення господарського суду. Під час досудового розслідування всі господарські справи були оглянуті, їх копії приєднані до кримінального провадження. Одночасно прокурором – процесуальним керівником досудовим розслідуванням було ініційовано перед відповідними прокурорами питання про вжиття заходів щодо скасування судових рішень. Це дало змогу в судовому засіданні державному обвинувачеві спростувати версію М., висунути на свій захист, щодо існування між Міністерством оборони України й відповідними комерційними структурами цивільно-правових відносин з приводу права власності на земельні ділянки. М. засуджено на 8 років позбавлення волі з позбавленням права займати певні посади строком на 3 роки [5].

У деяких випадках під час судового розгляду кримінальних проваджень за обвинуваченням службових осіб в отриманні неправомірної вигоди за вирішення питань щодо надання землі у власність чи користування виникають проблеми, пов'язані з неповною досудовою розслідування. Інколи слідчі недостатньо з'ясовують, чи дійсно службова особа відповідно до своєї посади була наділена необхідними повноваженнями щодо вирішення питань про земельну ділянку.

Таким прикладом може слугувати кримінальне провадження за обвинуваченням С., засудженого вироком Баришівського районного суду Київської області за ч. 3 ст. 368 КК України. Працюючи начальником відділу містобудування та архітектури, головним архітектором району районної державної адміністрації, С. одержав шляхом вимагання неправомірну вигоду в розмірі 45 000 доларів США. Апеляційний суд Київської області обґрунтовано скасував вирок із тих підстав, що суд першої інстанції та слідчий дали неправильну оцінку фактичним обставинам крими-

нального правопорушення, оскільки не врахували, що в службові обов'язки С. не входило вирішення питання про зміну цільового призначення земельних ділянок, тому він не мав можливостей вплинути на прийняття такого рішення [6].

Отже, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, прокурор повинен вжити всіх передбачених законом заходів для того, щоб слідчий із достатньою повнотою встановив обсяг службових обов'язків кожного підозрюваного в таких кримінальних провадженнях, їх повноважень, компетенції, характер підлеглості іншим службовим особам, особливості контролю, умов діяльності організації, установи, юридичний і фактичний порядок вирішення питань щодо земельної ділянки.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що готуючись до підтримання державного обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини у сфері земельних правовідносин, прокурор повинен ретельно спланувати допит обвинувачених і свідків, використовуючи, за можливості, допомогу спеціалістів. Державному обвинувачеві необхідно вільно орієнтуватись у змісті й призначенні документів, приєднаних до матеріалів кримінального провадження. Висновки сторони обвинувачення щодо розміру майнової шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями зазначеного виду, повинні ґрунтуватися на висновках експертів.

Використані джерела:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : офіц. текст : за станом на 06 червня 2015 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/> //.

2. Кодекс адміністративного судочинства України : офіц. текст : за станом на 26 квітня 2015 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/> //.

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/> //.

4. Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства за 2013-2014 роки [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал «Судова влада України». – Режим доступу : <http://www.vv.zt.court.gov.ua/> //.

5. Кримінальне провадження № 1-кп/177/118/14 // Архів Криворізького районного суду Дніпропетровської області.

6. Кримінальне провадження № 1-кп/355/2/14 // Архів Барішівського районного суду Київської області.

Ганова А.А. Поддержание государственного обвинения в производствах об уголовных правонарушениях, совершенных в сфере земельных правоотношений

В статье рассматриваются особенности подготовки прокурора к поддержанию государственного обвинения в производствах об уголовных правонарушениях в сфере земельных правоотношений. Сформулированы рекомендации по подготовке прокурора к допросу обвиняемых и свидетелей, подаче суду документов в качестве источников доказательств, назначению и проведению судебных экспертиз.

Ключевые слова: уголовное производство, прокурор, поддержание государственного обвинения, уголовные правонарушения, допрос, судебная экспертиза, возмещение ущерба, специальные знания.

Ganova G.O. Supporting official prosecution in proceedings on criminal offences in land matters

The article reviews the issues related to a public prosecutor's prosecuting activity in the court of trial in proceedings on criminal offences in land matters. The author concludes that peculiarities of supporting official prosecution in this category of criminal offence are based on, first of all, peculiarities of evidence sources, the subject-matter of offence and a complicated mechanism of such offences. As a general rule, the prosecutor needs to use special expertise from the area of land relations, namely: the procedure of executing contracts related to land plots, purchase and sale of land plots, acquisition of title and land use, construction, etc. Preparing to interrogate the experts in this area in the court, the prosecutor has to understand special terminology in detail, technical essence of issues being the matter of interrogation, corresponding norms of land, forest, construction, environment protection and other legislations.

In addition, during court hearings in such criminal cases the prosecutor participates in studying documents which are significant in volume. Thus, preparing to support the official prosecution, the prosecutor has to study their content and purpose thoroughly as well as decide which facts of the criminal offence have been found using certain documents. Supervising prejudicial inquiry and preparing to the trial, the prosecutor has to take measures for the bodies of prejudicial inquiry to correctly define the extent of damages as a result of the criminal offence. As the extent of damages influences correct determining the character of acts by the guilty, depending on the circumstances of the criminal offence, it is appropriate to call for and carry out land technical expert evaluation. Furthermore, supervising prejudicial inquiry, the prosecutor has to take all measures envisaged by the law for the investigator to determine the official responsibilities of the suspect (criminal defendant), their powers, competence, the nature of their subordination to other officials, peculiarities of control, conditions of activity of the organization, institutions, legal and practical procedure of settling issues related to land plots. The author gives certain recommendations on the most effective prosecutor's preparation to trials related to criminal offences in land matters.

Key words: criminal proceedings, prosecutor, supporting official prosecution, criminal offences, land relations, interrogation, expert evaluation, recovery of damages, special expertise.